

HET PIJPAARDEN BEELD VAN O.L.VROUW TE AARLE- RIXEL

Bij de beschrijving van de pijparden beeldjes, die in Noord-Brabant zijn gevonden (Brabants Heem 1962, p.54-57; 1963, p.35-36, 122-124), is een van de merkwaardigste beeldjes vergeten, het beeldje van O.L.Vrouw te Aarle-Rixtel. Zoals rector W.Sengers in zijn boek „Het Lieve Vrouwke van Aarle” (Aarle-Rixtel 1952), verhaalt, is het een eenvoudig middeleeuws beeld uit de 15de eeuw, van pijparde gemaakt, „zoals de mensen in de 15de eeuw die in hun huizen hadden staan”. Rond 1500 stond het langs de grote verkeersweg van Helmond naar den Bosch in een groot houten veldkruis, op de plaats van de huidige kapel; deze werd rond 1500 gesticht, in 1597 herbouwd en vergroot in 1608 en 1893. Dat het beeldje bewaard is gebleven, is uitsluitend te danken aan de bijzondere verering, niet aan artistieke kwaliteiten. Eeuwenlang is het „aangekleed” geweest met de gebruikelijke wijde ronde mantel van witte zijde en donkerrood velours; in 1917 werd het op advies en onder toezicht van Dr.C.F.Xav.Smits ontmanteld en met vernieuwde polychromie in de oude staat hersteld. Het pijparden beeld is ongeveer 25 cm hoog, bevat het typische voetstuk en is duidelijk in twee helften in de oven gebakken. Dit alles, materiaal, vorm, voetstuk, hoogte en polychromie, past geheel bij de kenmerken van de Utrechtse en Keulse beeldjes uit de 15de eeuw. Het Utrechtse Madonna-type vertoont volgens de heer L.Leeuwenberg de invloed van de schilderijen van Jan van Eijck (1385/1390-1441).

Mej.L.Coovels te Helmond, aan wie ook de determinatie van de fraaie triptiek in de kapel te Aarle-Rixtel te danken is (K.Swinkels, Het triptiek van Jacob Cornelisz. van Oostsaenen in de Maria-kapel te Aarle, Brabants Jaarboek 1950, p.150-153), deelde mij verscheidene details over het Maria-beeldje mee, die het waarschijnlijk maken, dat het beeld te Arendonk is gebakken en wel naar een model van de beroemde schilder Jan van Eijk. Pater E.Schiltz uit Antwerpen, die de laatste jaren enige studies over Jan van Eijck heeft gepubliceerd, deelde aan Mej.Coovels mee, dat de geplooid rokval van het zittende Madonnabeeld te Aarle-Rixtel de merktekens bevat, waaronder de handtekening van de schilder verscholen ligt; het kroontype zou op Keulse invloed wijzen. De rokplooiën vertonen overeenkomst met de plooiën van de zittende Madonna van kanselier Rolin op de schilderij van Jan van Eijk, die thans in het Louvre hangt.

In het onlangs verschenen boekje „Jan van Eyck in de Kempen”, waartoe ook Mej.L.Coovels haar gewaardeerde bijdrage heeft geleverd, heeft J.Goris aan de hand van talrijke gegevens uit de archieven van Arendonk en van details op schilderijen aannemelijk gemaakt, dat Arendonk de geboorteplaats is geweest van Jan van Ecyk. Ook de Leuvense hoogleraar Dr.Val. Denis heeft in zijn groot werk, *L'Adoration de l'Agneau mystique* (1963,

p.21), toegegeven, dat Maaseik noch enige andere plaats zovele aanwijzingen kan bieden voor de eer, de geboorteplaats van Jan van Eijk geweest te zijn, als Arendonk. In deze plaats bezat de familie van Eijk langs de oude heerbaan Arendonk-Rode-Turnhout een potten- en tegelbakkerij, die in 1514 eigendom werd van het aangrenzend klooster van Korsendonk. Op de schilderingen van Jan van Eijk zijn verscheidene prachtige tegelvloeren vereeuwigd, die in deze potterij werden vervaardigd. De gebruikelijke samenwerking tussen pottebakkers, schilders en beeldhouwers in die eeuwen maakt het waarschijnlijk, dat te Arendonk ook beeldjes werden gebakken (zie J.Goris, p.55-56); de schilders maakten ontwerpen en zorgden voor de polychromie, zoals ook van Jan van Eijk bekend is.

Terwijl de herkomst van het Mariabeeld te Aarle-Rixtel bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal niet meer dan een vermoeden blijft, is de onzekerheid nog groter, wanneer men de aanwezigheid van het „Arendonkse beeld” te Aarle-Rixtel wil gaan verklaren. Toch zijn er enige relaties tussen beide plaatsen. Zowel te Arendonk als te Rixtel stonden de kerken in de jaren 1249 en 1290 onder het patronaat van de abdij van Floreffe, te Rixtel reeds in 1178 (Th.I.Welvaarts, Geschiedenis der vrijheid Arendonk, Turnhout 1887, p.17, 19. A.F.O.van Sasse van Ysselt, Oorkonden betreffende Rixtel, 1920, p. 113). Van meer betekenis kan de aanwezigheid van de adellijke familie Van Eijk te Arendonk en te Rixtel zijn geweest. J.Goris noemt de Van Eijk's „het misschien meest bekende adellijk geslacht uit de Kempen”; het had belangrijke goederen o.a. te Hogeloon, Bladel, Duizel, Eersel, Meerveldhoven, Waalre, Bergeijk en Arendonk, terwijl het uitbatingsrecht van de Venbergse molen onder Valkenswaard vóór 1227 in het bezit was van Gerard van Eijke (Goris, p.11-13). De oude St.Margaretakerk te Rixtel, die in 1813 met toren en al werd afgebroken, had o.a. een altaar van de H.Anna, dat rond 1600 ter begeving stond van de adellijke familie van Eijk aldaar. De kerk van Rixtel stond op de hoge akker, gelegen op de hoek waar de Bossche en de Helmondse weg samenkomen. Vlak hierbij lag Overbrug, bezit van de familie Van Eijk. In 1577 overleed te Rixtel Jan Michiel van Eijck tot Overbrugge, terwijl reeds in 1463 een Jan van Eijck, zoon van Willem van Eijck, aldaar in officiële stukken wordt genoemd (v.Sasse v.Ysselt, p.7-8, 13-14, 57). Wie het houten veldkruis met het Madonna-beeldje heeft opgericht, zal wel nooit met zekerheid kunnen worden vastgesteld, maar het heeft gestaan niet ver van Overbrug, bezit van de Van Eijck's, en de St.Margarethakerk, waaraan de familie ook een beneficie schonk. Overigens is over de verspreiding van deze pijparden volksbeeldjes nog vrij weinig bekend; of er b.v. in België meer exemplaren van het Aarle-Rixtelse Madonnatype bewaard zijn gebleven, is me niet bekend. In het Provinciaal Museum te 's-Hertogenbosch is sinds korte tijd een pijparden beeldje tentoongesteld, dat enige verwantschap vertoont met

het beeld van Rixtel; het Madonnabeeldje heeft hetzelfde voetstuk en dezelfde kroon, maar het beeldt een staande Madonna uit. Het beeldje, dat ca. 25 cm hoog is, bestaat uit bruinachtige pijpaarde; deze kleur is ook eigen aan de gebakken potaarde van Arendonk (J.Goris, p.48). Dit beeldje is volgens Mr.J.P.W.A.Smit, Gids voor het Museum van het Provinciaal Genootschap ('s-Hertogenbosch, 1926, p.60: inv.731, begin 16de eeuw, vermoedelijk te Utrecht gebakken), afkomstig uit 's-Hertogenbosch. Van de 200 pijpaarden beeldjes, die ca 1800 te Halsteren werden gevonden en die vermoedelijk dienden voor de versiering van St.Nicolaas- of Driekoningenbrood, bezit het Provinciaal Museum ook drie exemplaren (Smit, Gids, p.60-61: inv. 733-735, 17de eeuw. Cf. Brabants Heem 1963, p.36).

W.H.TH.KNIPPENBERG